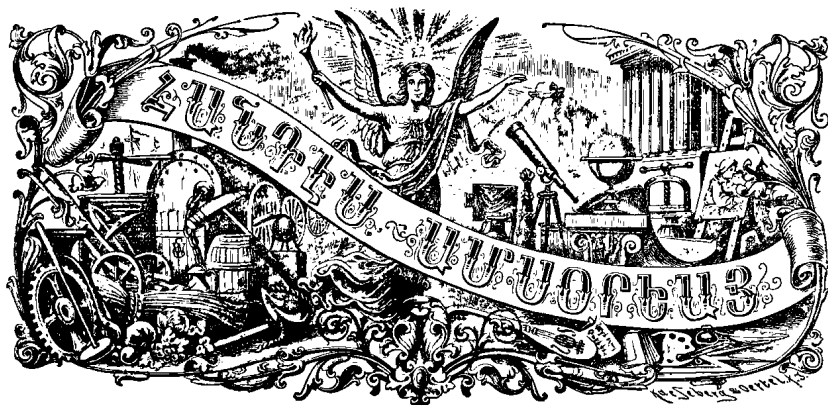

ԲԵՐՈՑԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

ԺԲ. ՅԱՐԻ 1898

Տարեկան 10 ֆր. ոսկի — 4 դր.:
Վեցամսեայ 6 ֆր. ոսկի — 2 դր. 50 կ.:
Մէկ թիւ կ'արժէ 1 ֆր. — 50 կ.:

Թիի 6, ՅՈՒՆԻՍ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ

ՀԱՆԳՐԱԿԱՆ

ԳՆԻՒՄԻ ԽՈՍՔ ՍԱԳՐԱԿԱՆ ՀՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՄԱՍԻՆ

ամանակէ մ'ի վեր այս
սիւնակներուն մէջ
վեր. Հ. Յ. Յա-
շեանի Հայ հնա-
գրութեան վրայ
գրած շահեկան
յօդաւածները կը
կարգամ ամենայն

հետաքրքրութեամբ: Բայց առաւել եւս իմ
ուշագրութիւնս գրուեցին ժրաջան Հօր ու-
սումնասիրութեանց այն մասերը, որոնք Սա-
ղմական Հայ հնագրութեանց կը վերաբերէին,
եւ հրատարակուած են Հոկտեմբերի Թուոյն
մէջ (էջ 68—69): Նկատելով՝ թէ նիւթն ըստ
ինքեան անմշակ է եւ բազմակողմանի հետա-
գոտութեանց կարօտ, եւ ես՝ երուսաղէմի մէջ ու-
նորագիւտ հնութեանց շատ մօտիկ գտնուելով՝
մոզայիքներու եւ հայ արձանագրութեանց գոնէ

2134

տեսական ուսումնասիրութեանց համար փոքր ի
շատէ ձեռնհասութիւն ունիմ, աւելորդ չեմ հա-
մարիր առաջիկայ գիտողութիւններն հաղորդել
Հոկտեմբերի բանասէր եւ հետաքրքրի ընթերցողաց:
Տ. Վ. Պալեան իւր հեղինակած «Սուրբ
Երկիր», գործոյն մէջ (Հատ. Ա., էջ 300—
303) զետեղած է 1870 թուականէն մինչեւ
1892՝ շիթենեաց լերան վրայ Թուսաց կա-
լուածին մէջ գտնուած եւ խճանկար (mosaique)
հայկական արձանագրութեանց օրինակները,
մասնաւորապէս ծանրանալով 1892ին գտնուած
արձանագրութեանց վրայ, որոնց գրեթէ ձեւերն
ալ գրած է, աւելցնելով միանգամայն՝ թէ
«Սուրբ Երկիր», մէջ (էջ 303) եղած նմանահա-
նութիւնը իբր թէ եղած ըլլայ գտնուած մո-
զայիք արձանագրութեանց «Ճիշդ եւ կատարե-
լապէս» նշանութեամբը:

Այս մասին նախ եւ յառաջ այն ըսեմ՝
թէ շիթենեաց լերան վրայ գտնուած հին եւ
նոր մոզայիքներու եւ արձանագրութեանց վրայ
ըստ բաւականին գրած եմ 1893ի սկիզբները
Արեւելի մէջ (թիւ 2702), որմէ ոչ սակաւ
օգտուած է նաեւ «Սուրբ Երկիր», հեղինակը,
գալով արձանագրութեանց «Սուրբ Երկիր»,
մէջ եղած նմանահանութեան՝ Հ. Յ. Տաշեանի
գիտողութիւնը շատ ճիշդ է. այսինքն «Հրա-
տարակէին գրած նմանահանութիւնը գոհա-
ցուցիչ չէ», եւ չի կրնար Սաղմական Հայ հնա-
գրութեանց օրինակ համարուիլ. եւ արդէն այս
պարագայն իսկ է, որ առիթ կու տայ ինձ այս

տողերը գրելու: Ի լուսաբանութիւն խնդրոյն պէտք է ըսեմ՝ թէ 1892ին գտնուած մոզայիքներն եւ արձանագրութիւնն չհազի 2—3 օր բայց միայն եւ Միաբանութիւնն քանի մի հոգի միայն կարողացան զայն սեռնել: Եւ երբ 2իթենեաց լեւոր հասոյ՝ Գուս կրօնադէպներ արդէն պատրաստուած էին հեռութիւնները հազով ծածկելու, բայց իմ խնդրանաց վրայ Իսկի Լայտի միայն յետաձգեցին. այդքան քիչ միջոցին մէջ էր, որ հազել կարողացայ մոզայիքները գիտել եւ արձանագրութիւնը՝ «մերձաւոր» եւ ոչ թէ «ճիշդ» նմանութեամբ օրինակել աճապարանօք, որոյ մէկ օրինակն ալ Արեւելի խմբագրութեան միջոցաւ զրկած եմ Տ. Վ. Պալանին, որ Կ. Պոլիս կը գտնուէր. իսկ մասնաւոր նամակաւ ալ պէտք եղածը հաղորդած էի Արեւելի խմբագրին: Ինչ կը թուի թէ՝ Տ. Վ. Պ. միայն արձանագրութեան օրինակը տեսած է եւ օրինակած, իսկ այն մասին տուած ծանօթութիւններն՝ ոչ: Եւ որպէս զի Հռոմէի խմբագրութիւնն եւ այլ բանասէրք այս մասին որոշ գաղափար մը ունենան՝ կ'ուզարկեմ Հուշանկան եւ Տեառն Յակովբայ արձանագրութիւնները պարունակող մոզայիքներու լուսանկարները*, որոնք կրնան իբր նմոյշ ծառայել երուսաղէմի մոզայիքեայ հայ հնագրութեանը. ըստ որում թէ 2իթենեաց լեւան վրայ եւ թէ այլուր ու զանազան ժամանակներ գտնուած արձանագրութիւնները յայր եւ նման են միմեանց եւ արդարեւ արժանի առանձինն ուսումնասիրութեան, հետազոտութեան եւ մասնաւոր հետախուզութեան:

Հարկ է գիտնալ, որ 2իթենեաց լեւան վրայ վերջին 30 տարիներու ընթացքին մէջ գտնուած մոզայիքներ եւ արձանագրութիւններ կանոնաւոր պեղումներու (fouille) արդիւնք չեն. այլ շէնք մը շինելու եւ կամ ծառ մը տնկելու առթիւ պատահական փորումներէն երբեք արգասիք մինչդեռ կանոնաւոր խուզարկութիւններ կարող են շատ մը հայկական հեռութիւններ մէջեղ հանել երուսաղէմի գրեթէ ամէն կողմը: Երբ ըսածին ապացոյց կարելի է համարել 1894ին Ս. քաղաքին հիւսիսային կողմը, Գամակոսի գոլեն գուռ գտնուած՝ եւ վերին աստիճանի սրբու թեմամբ եւ գեղեցկութեամբ յօրհնուած մոզայիքները եւ հայ արձանագրութիւնը (զորոս

Հ. Յ. Տ. կ'երեւի չէ իմացած), որոյ մասին ուրիշներ եւ մեք գրած էինք Կ. Պոլսոյ զանազան թերթերու մէջ (Արեւելի թիւ 3132), բայց այն ժամանակ մեր կամքէն անկախ պատճառներով կարելի չեղաւ հայկական երկրացի արձանագրութիւնը հրատարակել, զոր այս առթիւ կը ծանօթացընէք յարգոյ ընթերցողաց. — Վասն յիշատակի եւ գիշերօթիս — Կոնստանդնուպոլսոյ Գեղարք:

Այս հեռութիւնները, ըստ որում որեւէ թուական չունին իրենց շինութեան ժամանակի մասին, զանազան կարծիքներու տեղի կու տան, բայց ամենէն աւելի հաւանական կարծիքն այն է՝ թէ այս ամենը շինուած է Ե. դարու վերջերք եւ կամ Զ. դարու սկիզբը. յամենայն դէպս՝ հայկական թուականի սկզբնաւորութիւնն (551—552) առաջ:

Դեռ անցեալ տարի ալ 2իթենեաց լեւան արեւմտեան կողմն վրայ երբ լատին կուսանաց (Religieuses Bénédictines de N. D. du Calvaire) վանքին մէջ շէնքի մը հիմքը կը փորէին՝ նախածանօթներու յարեւմտեան մոզայիքեայ յատակ մը յայտնուեցաւ, որոյ նկարներն էին հին հայկական կամ ներկայ «Ս. Երկրի» կոչուած

բազմաթիւ խաչեր, այսպէս ոչ ուղիղ, ինչպէս է արդէն մոզայիքներու մէջ, այլ քիչ մը շեղ գիւղիկով, յուսալի է թէ երբ պեղումները շարունակուին՝ նորանոր հեռութիւններ եւ թերեւս հայ արձանագրութիւններ ալ դուրս գան: Բայց Ս. Երկրին մէջ միայն մոզայիքները չեն որ հայկական արձանագրութիւններ կը պարունակեն, այլ ըստ վկայութեան օտար ուխտաւորաց եւ զբօսաշրջիկներու թարգման — առաջնորդներուն՝ Թորգոմանու աբեւեղեան եւ արեւմտեան ափանց մօտերը, կիսակործան եկեղեցիներու գտնուելու վրայ հայ արձանագրութիւններ կը գտնուին. մասնաւորապէս կարող եմ յիշել Սալթի եկեղեցին, որոյ գմբէթի վարի մասերուն վրայ հայկական գրեր ցարդ անաղարտ մնացած են... Բայց աւարդ, որ եւ այս ամէն յիշատակները ոչ թէ ուսումնասիրելու, այլ գոնէ տեսնելու, համարուելու եւ օրինակելու համար իսկ պէտք եղած անձնական միջոցներէն զուրկ կը գտնուիմ...

Ծրուապէս, 1/13 Ապրիլի 1898:

ՌՈՒՌԻՆ ՍԱՐԿ. ՄԱՄՈՒԿԷԼԻԱՆ

* Այս խաչերն հայկական չեն, այլ խաչաձիւր սասնետաց եւ Նիպատացի:

